

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLII/1-2

БЕОГРАД
2011

Digitized by Google

Милан Стакић, *Морфо(но)лошке шеме*

За разумевање језичких појава у садашњости немогуће је искључити развојне процесе који су до таквог стања довели, с једне стране, а, с друге, не можемо и не смемо искључиво посматрати појаву из дијахроне перспективе, већ је морамо сагледавати у систему. Ова два приступа имају своју методолошку и термилошку апаратуру, које не треба мешати у објашњавању и тумачењу језичких факата. Управо је из тог разлога корисна књига проф. др Милана Стакића *Морфо(но)лошке шеме*¹, кроз коју се ово тврђење имплицитно или експлицитно провлачи и демонстрира у начину обраде и објашњавања језичких проблема везаних за савремени српски језик. Наиме, књига доноси двадесет текстова овог аутора, који се баве проблемима фонетике и фонологије, односно морфонологије, затим творбе речи и флективне морфологије, прецизније конјугације, док само један рад у књизи излази из окриља наслова и посвећен је лексици, ближе – идиоматизацији.

Првих шест текстова из ове књиге чинили би целину или циклус радова посвећених гласовним законима, гласовним променама и алтернацијама, као и терминологији и начинима обраде ових појава и њиховог представљања у научној литератури и школским граматицима. У раду „Дијахрони и синхрони аспекти гласовних закона“ (7–16) аутор објашњава појмове *гласовни закон*, *гласовна промена*, те *алтернација* и *аналогија*, као и њихов међуоднос, и истиче да гласовне промене припадају историји језика, а да у опису савременог стања можемо говорити о алтернацијама, које могу бити плод наслеђеног стања, тј. продукт фонетских закона, или морфолошког порекла, тј. резултат аналошких уопштавања. Поменута дистинкција се још детаљније разрађује у наредном тексту, „Гласовни процеси и аналошка уопштавања“ (17–22), уз навођење примера из старословенског и савременог српског језика. Аутор додаје да и гласовне промене и аналогична делују у истој равни, али промене стварају нове облике и наред у језичком механизму и претходе аналогичности, која их уједначава. Такође, наглашава се да су гласовне промене ствар дијахроније, немају значење и нису граматичке, док су аналогичности везане за синхронију, говор и језичко осећање, и оне су граматичка појава везана за значење и облике појединих речи. Употребу терминологије за граматичку област која се бави гласовима М. Стакић је разматрао и у најзначајнијој и најобухватнијој дескриптивној грама-

¹ Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010, 202 стр.

тници српског језика – *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма. I. Увод, фонетика, морфологија* – и своја запажања изложно под насловом „Морфонолошке појаве у граматичком систему Михаила Стевановића (Терминологија и научни приступ)“ (23–28). Радови „Вокалске алтернације у српском језику“ (29–32), „Морфонолошка терминологија у настави српског језика“ (33–38) и „Морфонолошка правила и изузеци“ (39–51) доносе анализу обраде вокалских и консонантских алтернација у новијим (школским) граматикама српског језика са констатацијом да се тежи преласку на синхронију, тј. да се углавном говори о алтернацијама, али недоследно, јер се понегде, како је аутор показао, провлаче остаци традиционалног, историјског приступа, па се говори о гласовним промена, изузецима и сл. Аутор упозорава да се овакво мешање терминологије и приступа мора избећи, те је ово веома значајан и користан део књиге како за ауторе граматика, тако и за наставнике српског језика.

Оглед „Граматика и семантика идиома у *Ивковој слави* Стевана Сремца“ (52–63) доноси, са циљем да се покаже богатство пишчевог израза, попис и класификацију устаљених језичких јединица у овом Сремчевом делу, и то најпре оних нефразеологизираних (којима се исказују: утврђене истине/изреке; поздраве, опраштања, обраћања и захваљивања; чуђење, дивљење, усхићење; жеље, честитања, благосиљања, помени; узречице, поштапалице, редупликације; поруге, увреде, грдње, прекори; савети, наредбе, претње; клетве и заклетве; здравице), а потом фразеолошких јединица (глаголских, којима се исказује радња, стање, збивање, ситуација, околност изражена глаголским јединицама, предикатском функцијом у најширем смислу, затим адвербијално значење идиома са поредбеном и непоредбеном структуром, адјективно значење идиома са поредбеном и непоредбеном структуром).

Наредна три рада из ове књиге представљају допринос дериватологији и семантици. У раду „Синонимност суфикса и њихово семантичко диференцирање“ (64–68) говори се о конкуренцији суфикса у појединим творбеним типовима и њиховом семантичком диференцирању (рецимо, моциони *-ица* : *-ка*, *-киња*; деминутивни *-ић* : *-е*, *-че* итд.), те на тај начин богаћењу лексике, стварању нових значења, али и сложених суфикса и суфиксалних деривата (где долази до различитих семантичких укрштања и гласовних алтернација, па аутор упозорава на то да треба бити веома обазрив у творбејој сегментацији). Рад „Деминутиви на *-ица* са деривационом основом на *-ј* (Прилог нормирању 'структуралног' *ј* у додиру са *и*)“ (69–74), осим за творбу, има значаја и за нормативистику, јер се уз творбену анализу и уз сагледавање препорука у граматикама и правописима, као и стања у речницима, аутор залаже за то да се као исправни, односно дублетни, поред облика типа *кујишница*, признају и облици типа *куишница*. Циљ рада са насловом „Суфикс *-арош*“ (75–79) јесте да се анализира значења деривата са овим суфиксом, да се утврди деривациони однос и да се објасни његова структура, с обзиром на то да у литератури не постоји јединствен поглед на овај суфикс.

Друга половина књиге, односно других десет радова посвећено је глаголима: глаголским основама, глаголском виду и глаголским облицима, тј. начину њиховог грађења. Два рада „О глаголима са презентском основом на *-а-* (I)“ (80–88) и „О глаголима са презентском основом на *-а-* (II)“ (89–95) осветљавају развој нових словенских презентских основа, морфолошку кла-

сификацију тих глагола, њихово место у глаголском систему српског језика и семантичко-творбени аспект, као и однос ових презентских основа према другим презентским основама и према инфинитивној. Проблемима утврђивања презентске и инфинитивне основе и њиховим односом бави се рад „Глаголске основе у српском језику“ (96–104). У раду са насловом „Глаголски вид и глаголске основе у српском језику“ (105–112) аутор је указао, полазећи од Белићевих и Бошковићевих ставова, на саоднос глаголског вида и глаголских основа, док се у наредном раду „Видски ликови глагола на *-ћи* у српском језику“ (113–127) бавио аспектуалном страном глагола на *-ћи*, закључивши да су сви примарни глаголи тренутносвршени, а да префикс утиче на семантичку, али не и на видску вредност глагола. Следећа два рада – „О грађењу императива у српском језику“ (128–133) и „Презент и императив у нашој науци и школској пракси“ (134–142) – баве се сагледавањем грађења ових глаголских облика са нарочитим освртом на стање и неподударности у граматичким описима када су основе и наставци ових облика посредни. Са циљем да се утврде узроци и начини настанка нових облика презента, аутор у раду „Облици презента у српском језику“ (143–159) разматра презентске основе, и то у оквиру наслеђених презентских основа, по Лескиновим врстама (основе на *-e/-o-*, *-ne/-no-*, *-je/-jo-*, *-u-*), и у оквиру нових презентских основа на *-a-*, јер сматра да су оне различите, а наставци увек исти. Последња два рада у овој књизи – „Инфинитив и аорист у морфолошком систему српског језика“ (160–167) и „Структура наставака инфинитива и аориста“ (168–183) – баве се морфолошком структуром ових глаголских облика и њиховим развитком од праиндоевропског до стања у савременом српском језику.

На крају књиге је увек корисни библиографски преглед „Коришћена литература“ (185–190), а бржем сналажењу и лакшем коришћењу књиге доприноси и „Индекс појмова“ (191–198).

Своја тумачења и објашњења посматраних појава проф. Стакић темељи на добром познавању историјског развоја језика и традиционалне и савремене граматичке литературе, али и на критичком приступу који заузима према ставовима изнетим у њој. Аутор чињенице из дијахроније користи да би неке појаве из фонетике и морфологије сагледао у њиховом развоју, те је ова књига добар пример како дијахронија служи синхронији. А књига је, како смо већ нагласили, значајна и подстицајна не само за даља морфонолошка истраживања и праћење одређених језичких појава већ и за ауторе (нарочито школских) граматика и наставнике језика, јер се често пренебрегавањем чињеница из историјског развоја језика, као и употребом неадекватне терминологије и мешањем приступа, може упасти у недоследности и нелогичности у објашњавању језичких појава, на шта се у овој књизи управо на више места скреће пажња.

Марина Сјасојевић